

Colofon

“Tribale Kunst en Cultuur” is een kwartaalblad dat zich richt op *tribale culturen en etnografische kunst*. Het wordt uitgegeven door de Vereniging Tribale Kunst en Cultuur. De meeste artikelen zijn van de hand van leden van deze vereniging of van zusterverenigingen. Kopij is welkom!

De redactie is slechts redactioneel verantwoordelijk voor de inhoud van ingezonden artikelen.

Een *abbonement* is gekoppeld aan het *lidmaatschap* en kost binnen Nederland € 35,- per jaar (partners samen € 50,-). Abonnee-lid word je door je in te schrijven via Inschrijfformulier ‘A’ op onze website. Prijs losse nummers €8,- (+ €3,- verzendkosten).

Onze digitale nieuwsbrief **Footprints** is voor iedereen **gratis** en kan aangevraagd worden via het *Contactformulier* op de website.

Redactie:
Marchinus Hofkamp eindredacteur
Justus Houthuesen redacteur

Bestuur Vereniging Tribale Kunst en Cultuur:
Marchinus Hofkamp voorzitter
Ron van Doorn penningmeester
Guus van den Boogaard secretaris
André Smit lid

Via het *Contactformulier* op de website zijn zowel het bestuur als de redactie te bereiken.
Website: www.tribalekunstencultuur.org

Nimba in context - studyblue.com

De foto's op de omslag

De foto's op de omslag tonen een object uit de verzameling van twee van onze leden. Elk lid krijgt bij toerbeurt de gelegenheid om op deze plek een voor hem/haar bijzonder voorwerp te tonen. Het verhaal bij het object van de voorpagina wordt verteld door
(foto gespiegeld)

Hans van Raalte

Nimba

In de zeventiger jaren volgde ik een opleiding in Groningen en zo kwam het, dat ik met mijn hoogleraar met de trein van Groningen naar een congres in Rotterdam reisde. Wij waren wat te vroeg en schoorvoetend vroeg ik hem daarom of ik misschien via Amsterdam naar Rotterdam zou mogen reizen in plaats van via Utrecht, om in Amsterdam nog een ‘-boodschap’ te kunnen doen. Hij vond het prima en zo stapte ik in Amersfoort over en reisde naar Amsterdam.

Daar had ik dus maar weinig tijd en kon ik vanaf het station eigenlijk alleen Galerie d’Eendt in de Spuistraat bereiken, als ik hard zou lopen. Buiten adem stapte ik naar binnen in een geheel lege galerie. “Hebt U geen Afrikaans?” riep ik hijgend uit. De lange secretaresse, langer dan wij in die tijd gewend waren en daardoor bewonderd door mijn in Amsterdam wonende broer, die wel van haar verschijning maar niet van Afrikaanse kunst hield, legde mij uit dat zij net van de beurs in Basel teruggekomen waren en dat hetgeen ze daar gekocht hadden beneden in het souterrain stond. Of ik dat mocht zien? Ja, dat kon en zo daalde ik hijgend in m’n eentje af naar het souterrain. Beneden, tegenover de trap stond een grote kop op vier poten, een kleine anderhalve meter hoog. Zo’n beeld had ik nog nooit gezien, ik kende er ook geen afbeelding van en kon het beeld niet plaatsten. Maar wát een prachtig en indrukwekkend beeld! Om het beeld ook van onderen te kunnen bekijken ging ik op mijn rug op de grond liggen, waardoor ik zo tussen de poten door de onderkant kon bekijken. Op dat moment daalde galerie-eigenaar Hoogstraate de trap af. Ik ging weer staan en vroeg wat voor beeld het was. Hij legde mij uit, dat dit het Nimba masker van het Baga-volk in Guinee was en dat ook met dit zware ‘beeld’ dus op het hoofd gedanst werd. Voorzichtig vroeg ik hem naar de prijs. Die viel mee en hoewel ik het geld niet had vroeg ik toch om een bedenktijd van twee dagen, in de hoop dat ik in die tijd het benodigde geld bij elkaar zou kunnen krijgen. In de trein heb ik het beeld uitgetekend, en het hield mij zo bezig dat ik mij van het congres niets meer herinner. Thuis gekomen snel in mijn boeken gekeken en daar zag ik dat zo’n Nimba in bijna elk boek afgebeeld staat. Raar, dat dit mij nooit eerder was opgevallen.

Maar het geld had ik niet, mijn vrouw had het niet en dus bleef voor mij als enige mogelijkheid mijn vader over, ook een verzamelaar, maar dan van schilderijen. Hij wilde echter niet investeren in Afrikaanse kunst en ik moest d’Eendt maar afbellen. Tot het laatste moment heb ik nog gewacht op een wonder, maar dat kwam niet. En dus pakte ik de telefoon. Hij ging over en ik kreeg mijnheer Hoogstraate aan de lijn, maar nog voor ik kon afzeggen begon hij te vertellen, dat het beeld fout geprijsd was. Hij was erachter gekomen toen een potentiële koper na mij zich gemeld had. “Oh wat jammer” zei ik, “want ik had het graag willen kopen”. “U weet de vraagprijs die ik u toen genoemd heb, en hoewel die dus verkeerd is, kunt U het voor die prijs eventueel wel krijgen”. Ik ging accoord en heb direct mijn vader gebeld, die het verhaal horende nu dan wel wilde betalen, zelfs de auto nam en direct naar Amsterdam reed. Daar betaalde hij het beeld en nam het vervolgens mee naar zijn huis, waar hij het vol afkeer in het lege bad zette, de enige plaats waar hij er geen last van had. Hoe ik het beeld aan mijn vader terug betaald heb weet ik niet meer, maar sinds kort zijn wij, nadat Nimba en ik los van elkaar rondgezworven hebben weer met elkaar verenigd en staat zij tevreden naar buiten te kijken.

In deze editie

Er werd wat gemopperd over de nummering van afbeeldingen.
"Waar kan ik dát plaatje nu vinden?"

Tot nu toe volgde de nummering de volgorde van de tekst, maar doordat de lay-out nogal eens een andere volgorde vereiste moest je soms echt even zoeken naar een bepaalde afbeelding. Daarom hebben we dit met ingang van deze editie omgekeerd: De nummering volgt nu de volgorde van de afbeeldingen in de lay out. En natuurlijk is het nog steeds zo, dat de lay-out zo veel mogelijk rekening houdt met de tekst, en proberen we om de afbeelding zo dicht mogelijk in de buurt te houden van het betreffende tekstgedeelte.

In deze overgang naar de nieuwe volgorde trad er één probleempje op, doordat het eerste deel van het artikel 'Transformatie' nog in de 'oude' nummering was opgesteld, maar in reprint de nieuwe nummering zal volgen. Daardoor lijken er nu enkele plaatjes te missen tussen maart en juni (wat niet zo is), en tref je nu aan het eind van deel 2 een 'vertaling' aan van enkele nieuwe nummers in deel 1 naar de oude nummers. Tsjja, 'transformatie' gaat soms met wat ongemak gepaard - excuus daarvoor.

Allerlei symbolen uit het oude koninkrijk Dahomey, in wat nu de republiek Benin is, spelen nog steeds een rol in de tradities van de Fon. Buurvolken kennen dat ook, maar bijzondere uitingsvormen hiervan bij de Fon zijn hun Récaden en hun doek-applicaties. Beide vormen worden in dit nummer voor het voetlicht gebracht.

Zeker in het licht van het artikel "Echt of niet-Echt" uit het september- en decembernummer van ons blad, blijven exorbitante prijzen meestal niet goed te verklaren. Hoe zo'n prijs zomaar de pan uit kon rijzen lees je in "Senufo - kostbare schoonheid".

Ons lid Dirk van Burgel startte een groep op Facebook, die inmiddels 'Wereldkunst en Wereldcultuur' heet en waar al veel mensen enthousiast aan deelnemen. Als Facebook-gebruiker kan je je zó aanmelden, instappen en meedoen. Zo lazen we ineens een bijzonder verhaal van Anneke Dutij bij de Turkana, dat we in ons blad mochten plaatsen.

Natuurlijk keken we weer uit naar de cover-story's, waarin een Nimba masker als impuls-aankoop een zeer gewaardeerde huisgenote werd. En hoe een ontheemd Sanni masker ontsnapte aan een Duitse poppenkast.

We wensen jullie weer veel leesplezier, met wat extra bladzijden voor een mooie zomervakantie.

De redactie

Inhoud

blz.nr.

- 2 - Colofon
 - Bij de foto op het voorblad :
"Nimba"
Hans van Raalte
- 3 - In deze editie
 - Inhoud
- 4 - "Récaden uit
het Koninkrijk Dahomey"
Gustav Wilhelm
- 14 - "Applicatiewerk op doek
in de republiek Benin"
Jacques Krekelaar
- 18 - "Transformatie - deel 2"
Marchinus Hofkamp
- 28 - Senufo - kostbare schoonheid
Marchinus Hofkamp
- 30 - "Turkana hint & hulp"
Anneke Dutij
- 31 - Bij de foto op het achterblad :
"Sanni masker uit Sri Lanka"
Hans Berg

1938 - Dansend Baga masker - het bevindt zich nu in Musée Barbier Mueller

Récaden uit het Koninkrijk Dahomey

door Gustav Wilhelm

Récaden zijn ca 50 cm lange houten stafjes met een gevormd uiteinde, veelal van metaal. Aan die vorm kunnen de mensen zien, dat aan de drager van deze staf ook werkelijk de taak, functie of autoriteit verleend is die hij zegt te hebben.

Muur rond het koninklijk paleis van Abomey. Hierop de symbolen van de successieve koningen - Wikimedia

Geschiedenis van de Fon

Tussen de 12e en 14e eeuw trokken meerdere volksstammen - onder andere de Adja, Ewe en Yoruba - het land binnen dat nu Benin heet, en stichtten daar kleine koninkrijken. In de 15e eeuw koloniseerde een deel van deze Adja-bevolking het gebied van de huidige stad Allada (zo'n veertig km uit de kust). Zij kwamen uit de omgeving van Tado (in het huidige Togo). Rond 1615 verlieten twee van drie rivaliserende broers, prinses van het Koningsgeslacht der Adja's, de stad Allada. Een van hen trok naar de kust, streek neer in het gebied van het huidige Porto-Novo, en stichtte daar het Koninkrijk van de Anogo. De andere broer trok naar het binnenland naar wat nu Abomey is. Daar mengde zijn groep zich met de lokale bevolking en stichtte hij het koninkrijk Dahomey. Onder de opeenvolgende koningen verwierven de Fon, zoals dit volk

zich nu noemde, vuurwapens door slavenhandel en ruilhandel met de Portugezen, Hollanders, Fransen en Engelsen. Door deze wapens konden zij met hun leger ver naar het noorden doorstoten, en naar het zuiden voor een directe toegang tot de havens aan de oceaan. Daar konden ze flink verdienen aan de slavenhandel.

Voor betrouwbare en snelle communicatie waren de koningen van Dahomey tot aan de machts-overname door de Franse overheersers in 1894 aangewezen op mankracht. Dat betrof dan vooral regeeringszaken binnen hun eigen rijk, maar ook met buurlanden. Omdat de Fon, net als andere Afrikaanse volkeren een orale cultuur kenden en geen schrift, was briefverkeer onbekend. Er was dus een ander middel nodig om een afgezant van de koning zich als zodanig te kunnen laten legitimeren. Daartoe bedienden de koningen van Dahomey

zich van zogenaamde 'Récaden', staven die het kenmerkende symbool van de betreffende koning toonden. Deze Récaden waren uit hout gesneden en vaak met applicaties van leer, brons of edelmetaal versierd. Meestal hadden zij een lengte van zo'n 50-60 cm. Het woord Récade is afkomstig van het Portugese woord "Recado", dat 'boodschap' betekent. Hoewel er Récaden met verschillende functies zijn, waarover straks meer, is er in de taal van de Fon toch een verzamelnaam voor die verschillende types van Récaden: "Makpo". Dit woord is samengesteld uit de woorden "Ma", dat woede, toorn (of stommitieit) betekent, en "Kpo", dat stok of hak betekent. Op deze manier zou je "Makpo" dienen te vertalen met "stok van de toorn". In het hoofdstuk '**Indeling van de Récaden**', zullen Récaden met hun namen en verschillende functies getoond worden.

Vorm en Koningssymbool

Maar we zullen nu eerst ingaan op de verschillende vormen van Récade, voor zo ver zij het symbool dragen van een van de opeenvolgende koningen van Dahomey. Deze symbolen zijn ook in reliëf op de paleismuren in Abomey aangebracht (zie foto op de vorige bladzij), en staan hieronder naast hun betreffende Récade.

1.

2.

Gangnihessou (?-1620)

(afb 1) - Het symbool van koning Gangnihessou was een grote vogel samen met een trommel: "Hij volgde de vlucht van de grote vogel. Het tromgeroffel van zijn leger deed zijn vijanden sidderen". Hij had als erfprins zijn vader op de troon moeten opvolgen, maar zijn broer besteeg wederrechtelijk de troon. Van koning Gangnihessou is geen Récade bekend.

Dakodonou (1620-1645)

(afb 2) - Het symbool van koning Dakodonou was de vuursteen. Van hem ging het verhaal dat hij de vuursteen volgde, die door anderen aangeslagen, vonken sproeit. De betekenis hiervan luidde, dat iedereen die zich tegen hem verzette zijn leven zou verliezen. Ook van koning Dakodonou is geen Récade bekend.

De kleine afbeeldingen, zoals hier Links, tonen de symbolen zoals die op de paleismuur staan geboetseerd.

De foto's, zoals hieronder, tonen de Récade, waarin je dit zelfde symbool kunt terugvinden.

3.

Houégbadja (1645-1685)

(afb 3) - Het symbool van koning Houégbadja was een vis bij een fuik. De parabel hier achter is, dat de vis die eenmaal uit de fuik kon ontsnappen, daar niet nog eens in zou zwemmen. Dus eenmaal uit de val ontsnapt, zou Houégbadja daar niet nog eens intuinen. De hier getoonde Récade 'Aligokpo' is nog jong, en in het bezit van de familie.

Koning Houégbadja - Récade 'Aligokpo' - hout en brons

4.

Akaba (1685-1708)

(afb 4) - Het symbool van koning Akaba was een naar boven kijkend wrattenzwijn, een dier dat gemakkelijk gevangen en geslacht kan worden. Een tweede symbool van deze koning was de kameleon, die heel langzaam, stap voor stap toch de kroon van de hoge kapokboom bereikt dit is een verwijzing naar zijn troonsbestijging, die pas op hoge leeftijd plaatsvond.

Koning Akaba - Récade 'Kpo' - met kameleon - hout

5.

Koningin Hangbe (1708-1711), de tweelingzuster van Akaba, en de enige koningin van Dahomey. Van haar zijn geen symbool en geen Récade bekend.

Agadja (1711-1740)

(afb 5) - Het symbool van koning Agadja is een Europees schip. In

Koning Agadja - Récade 'Kpo', hout, ijzer

6.

1727 vergrootte Agadja zijn rijk tot aan Ouidah, dat aan de kust ligt.

Tegbessou (1740-1774)

(afb 6) - Koning Tegbessou wordt gesymboliseerd door een buffel die een corset draagt. Het was even onmogelijk om die buffel dit corset uit te trekken als om koning Tegbessou van de troon te stoten.

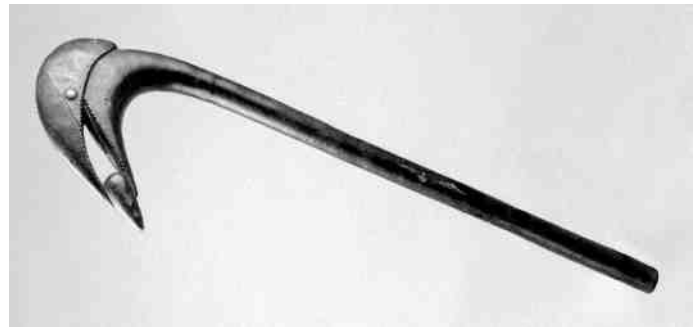
Koning Tegbessou - Récade van hout en ijzer

7.

Kpengla (1774-1789)

(afb 7) - Het symbool van koning Kpengla was een vogel die een steen in zijn snavel draagt, alsmede een geweer. Hij vreesde zijn vijanden net zo min als een steen die in het water geworpen is.

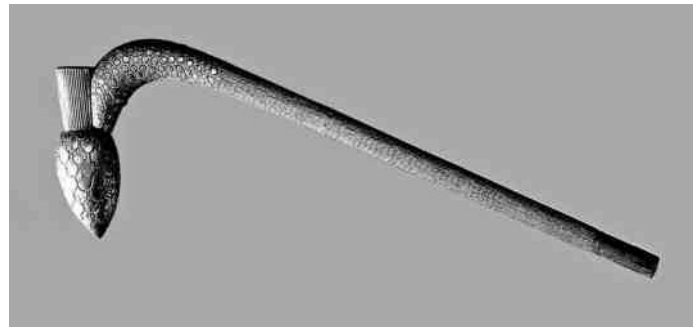
Koning Kpengla - Récade 'Kpo', hout en metaal

8.

Agonglo (1789-1797)

(afb 8) - Het symbool van koning Agonglo was een palmloot naast een ananasplant. Deze weerstaan onweer zonder enige schade, in tegenstelling tot volgroeide palmen. Dit is een verwijzing naar zijn onoverwinnelijkheid. Hij was erg gehecht aan de tradities van zijn volk, en wees missionarissen zijn land uit.

Koning Agonglo - Récade 'Gankpo Agonglo', hout, zilver

9.

Adandozan (1797-1818)

(afb 9) - Het symbool van de aap werd door Adandozan gestuurd naar de hoogste heerser van Oyo, om hem duidelijk te maken dat hij weigerde om de belasting die Abomey was opgelegd na een verloren oorlog tegen Oyo te betalen. Dit bericht had de volgende strekking: "de oogsten, die wij u twee jaar geleden toestuurden heeft u gegeten, en die van het afgelopen jaar ook. Waarom nog meer? U bent hebzuchtig". Ondanks deze fiere houding werd koning Adandozan, die wegens zijn wreedheid toch al niet zo geliefd was, uit de lijst van koningen van Dahomey geschrapt omdat de bevolking van Dahomey honger leed [5].

Koning Adandozan - Récade 'Sokpo', hout en ijzer

10.

Ghézo (1818-1858)

(afb 10) - Koning Ghézo werd gesymboliseerd door een buffel, een dier dat zich van hindernissen niets aantrekt en ongehinderd het land kon doorkruisen.

Ghézo - Récade 'Gankpo Ghézo', hout, ijzer, brons

Koning Glélé - Récade 'Guezoton makpo', hout, ijzer

Vervolg blz 6

Glélé (1858-1889)

(afb 11) - Voor koning Glélé was een leeuw het symbool, een beest dat met zijn tanden onder de dieren voor angst en ontzetting zorgt.

11.

Koning Béhanzin - Récade 'Gankpo', hout, messing

Béhanzin (1889-1894)

(afb 12) - Voor koning Béhanzin staat de haai symbool. Hij zou schepen van de Fransen hebben laten kapseizen, maar kon niet voorkomen dat zij de grond van Dahomey inpikten.

12.

Koning Ago-li-Agbo - Récade 'Gankpo' - hout, messing

Ago-li-Agbo (1894-1898)

(afb 13) - Koning Ago-li-Agbo werd verbannen, wat onder andere door een been werd gesymboliseerd, wat uit moest drukken dat het koninkrijk Dahomey slechts gestruikeld was, maar niet ten onder gegaan. Hoewel hij de gevolgen van de fouten uit het verleden uit de weg wilde ruimen en het land van zijn voorvaders weer wilde benutten, was hij als koning echter tamelijk machteloos onder het juk van de Franse koloniale heersers.

13.

Indeling van de Récaden

Om Récaden te kunnen beoordelen, zijn vier criteria van belang:

- 1- Functies van Récaden
- 2- Namen van Récaden
- 3- Récaden als eerbetoon aan een bepaalde koning of gebeurtenis
- 4- Leeftijdbepalings

1- Functies van Récaden

Van bijzondere betekenis waren de Récaden wegens hun sociale functie, op grond waarvan ze zich als volgt lieten onderscheiden:

- 1.1 Boodschapperstaven
- 1.2 Passage- en garantiebewijzen voor afgezanten
- 1.3 Leger-emblemen
- 1.4 Religieuze staven

1.1 Boodschapperstaven

Om de boodschapperstaven te kunnen herkennen en te kunnen indelen is het van het grootste belang om de symbolen van de verschillende koningen te kennen (zie afb 1 tm 13).

De meer gewone Récaden, die met zilver versierd waren of eenvoudigweg uit een stuk hout waren gesneden, dienden ervoor dat de representant of boodschapper van de koninklijke boodschap, de Récadendrager ("Récadère"), zich als overbrenger van de koninklijke boodschap kenbaar kon maken, en verleenden hem de bij deze functie behorende autoriteit. De aanwezigheid van de Récade had hierin de betekenis van de aanwezigheid van de koning zelf.

Als een Récadère met de Récade

een bepaalde plek betrad, hurkte hij voor de ontvanger van de boodschap, trok de Récade uit zijn tas en presenteerde deze eerbiedig. Aan het symbool, dat op de Récade was aangebracht kon de gesprekspartner de afzender van het bericht identificeren, en meteen ging hij dan als teken van achting ook op zijn hurken zitten en luisterde hij vervolgens aandachtig naar de boodschap van de koning zoals door de Récadère overgebracht.

Voor de terugreis kon de ontvanger van het bericht de Récadère geschenken meegeven (gevogelte, een waardevolle lendendoek, een kist met ginflessen en dergelijke), ten behoeve van de koning. Na aankomst bij het hof van de koning werden deze gaven door een Méhou, dat is 's konings woord-

14. Prent-briefkaart begin 20e eeuw - Dahomey - Groep hoogwaardigheidsbekleders met hun Récaden

voerder, in ontvangst genomen om ze aan de koning te geven.

Een Récadère was toegerust met de absolute volmacht van de koning. Hij kon dan ook direct zaken praktisch oplossen, vragen beantwoorden of ergens tégen zijn, en eventuele reacties direct beoordelen en daar beslissingen over nemen. De Récadère, die ons geschreven woord verving, maakte daardoor een snelle en efficiënte communicatie mogelijk.

Als de koning meerdere opdrachten of bevelen tegelijkertijd aan meerdere personen wilde sturen, was voor elk bericht een aparte Récade nodig. Om zeker te zijn van een juiste overdracht van de bevelen was het gebruikelijk om Récadères met de aan hun verleende autoriteit liefst niet te wisselen. Zo waren er ministers, die de opdracht hadden om zorg te dragen voor goede betrekkingen tussen bepaalde koninkrijken. Zij waren de enigen, die boodschappen van de ene koning naar de andere mochten overbrengen. Speciale boodschappers van de koningen van Dahomey kregen speciale opdrachten; zij moesten kond doen over nederlagen of overwinningen van burens, over de sterkte van de strijdkrachten van tegenstanders die ze bespioneerden en over de algemene situatie van die bevolking. Van veel van de door deze boodschappers bezochte gebieden maakten zij ook kaarten.

1.2 Passage-en garantiëbriefjes voor afgezanten

De Récaden, die door ons simpelweg boodschapperstaven worden genoemd, hadden ook nog andere functies. Zo ontving bijvoorbeeld een Récadère, als plaatsvervanger van de koning, afgezanten en slavenhandelaars uit andere landen, nadat de eerste nederzettingen aan de Slavenkust ontstaan waren. Die afgezanten voerden belangrijke onderhandelingen met de door de koning hiertoe gevlmachtigde Récadère, brachten verzoeken of bezwaren over, verzochten om bescherming of leverden vertrouwelijke informatie. Soms werd door de Récadère ook eer betoond aan een koning, wiens gebied aan de andere kant van de grens lag, of werd over een vriendschapsverdrag onderhandeld. De gezagsdragers wisten, dat ze met de Récadère in vertrouwen konden spreken, en ze hoefden er niet aan te twijfelen, dat hun mededelingen correct en discreet overgebracht werden.

Heel gewone tekens of symbolen, zoals bijvoorbeeld een kruis in de kling (*afb 15*), kon je vinden in Récaden die nodig waren om te mogen reizen. Zij dienden niet alleen als legitimatiebewijs voor de Récadère, maar waren tegelijk geloofsbrief, passagedocument en waarborgteken voor de drager. Tijdens het reizen in weinig bezochte of vijandig gezinde omgevingen, waar iedere vreemdeling normaliter met argwaan ontvangen

zou worden, verschafte het kenteken van de Récade een vrije toegang tot alle hutten en zorgde het ook voor een vriendschappelijke ontvangst.

1.3 Leger-emblemen (“Abanfounou”)

Bepaalde Récaden dienden ter onderscheiding van de verschillende legeronderdelen, vergelijkbaar met de tegenwoordige leger-insignes. Ze waren vooral belangrijk tijdens de strijd, bij het identificeerbaar uitwisselen van berichten tussen de verschillende bataljons. Deze symbolen herinneren in de regel aan een belangrijke gebeurtenis uit de geschiedenis van het bataljon, meestal een belangrijk krijgssucces.

(afb 16) - Zo was de Récade van het bataljon “Sa Se dó ku” versierd met het motief van een vogel met een enorme snavel als symbool van hun strijdkracht. De betekenis van de naam “Sa Se dó ku” of van het motief ken ik niet, maar het was een van de belangrijkste bataljons van koning Glélé.

(afb 17) - Een andere Récade was slechts voorbehouden aan de soldaten van het bataljon “Blu”, eveneens uit het leger van koning Glélé. Het betrof hier een legioen, dat uit ook vreemde soldaten bestond – “Blu” betekent “gemengd”.

(afb 18) - Een volgend legerembleem is de Récade van de “Homesi”, een woord dat het best te vertalen is met “interne dienares”. De Homesi-Récaden werden gedragen door amazones, die in een afgeschermd gedeelte van het Koningspaleis leefden en dat niet mochten verlaten. De koningen van Dahomey hadden van deze vrouwen een leger samengesteld, omdat zij zo aanhankelijk en trouw waren aan het koningshuis, en zo verbeterden in de strijd. Dit leger is lange tijd het enige amazonen-leger in Afrika geweest.

1.4 Religieuze staven (“vodounmakpo”)

De meest voorkomende Récade is die van de god Hebioso, de god van bliksem en donder. Iedere geïnitieerde kreeg het teken van deze schutspatroon, nadat hij de initiatie in het klooster van de god Hebioso afgerond had, kort voor zijn uittreden. Dit onderscheidingsteken was onafhankelijk van de leeftijd van de geïnitieerde. Al deze Récaden laten als dominerende decoratie de typische zigzagvorm zien, het teken van de bliksem en dus van Hebioso.

(afb 19) - Maar toch zag elke Récade, al naargelang van leeftijd en rangorde van de priester, er wat verschillend uit. Zij werden uitsluitend door de “Hübono” gedragen, clan-leiders van de dondergod (afb 14). Overigens is Hebioso – “Shango” in de taal van de Yoruba - in oorsprong niet een Fon god, maar een God die de Fon van de Yoruba hebben overgenomen.

15.

16.

17.

18.

19.

20.

21.

22.

23.

24.

(afb 20) - De kling van de volgende Récade laat ons het symbool van de N'insouhoué-Vodun zien, een geabstraheerde kameleon. De hierbij behorende Vodun rituelen vinden slechts plaats aan de belangrijkste hoven van de koningen.

(afb 21) - Weer een andere Récade is aan de Dan-Vodun gewijd. In het pantheon van de Dahomey'ën is "Dan ayido wèdo" een godheid, die gesymboliseerd wordt door de regenboogslang. Dit is een God die de mensen welgezind is. De symboliek van de slang die in zijn eigen staart bijt staat dan voor de oneindige continuïteit van de wedergeboorte.

2 - Namen van Récaden

De namen van de vele Récaden van de Fon verwijzen naar de functie of persoon waar betreffende Récade aan gewijd is. In deze naam zit steeds het woord "kpo" verweven, een woord dat dus "staf" of "stok" betekent.

"Aligokpo"

(afb 22) - Aligo was de naam van de residentie van koning Ghézo. Hoewel 'Makpo' op zich al 'toorn-staf' betekent, wordt Aligokpo echt "De Staf van de Toorn" genoemd. Aligokpo is de machtigste Récade, dus de sterkste der 'Makpo's. Dat komt, doordat hij ook nog verbonden is met 'Gu', de Vodun-godheid van de smeden en krijgers. Deze Makpo verenigt dus de toorn 'Ma' en de kracht 'Gu' in zich, belangrijke ingrediënten om in geval van strijd de overwinning te behalen.

"Hlakpo"

(afb 23) - Deze gevorkte staf met twee tanden wordt toch ook tot de Récaden gerekend. Nog voor hij naar zijn paleis terugkeerde na een veldslag, deed de koning kond van zijn successen (vaker dan van zijn verliezen), leunend op deze staf. Als hij zijn rede beëindigd had, hief hij deze staf omhoog en gaf hij daarmee de trommelaars het teken om op de trommels te gaan slaan, bij welke klanken het volk overwinningshymnen zong. Hierna volgde dan de dans van de koning, die daarbij de Hlakpo in zijn opgeheven rechterhand hield.

"Kpota" (afb 24) - De Kpota is een Récade die door de minister van Justitie, de 'Migan', als knuppel gebruikt wordt. Hier kwam iedereen pijnlijk mee in aanraking die het moreel geschonden had, of die door moord, echtbreuk of anderszins de naam van het koninkrijk bezoedeld had. Voor dit doel werd dan eerst het woonhuis van de delinquent omsingeld. Bij de ingang werd dan een man met zijn rug naar de deur geposteerd, die vervolgens de Kpota over zijn hoofd het huis binnenslingerde. Zodra deze Récade de bodem raakte brak er paniek uit, en degenen die het huis omsingeld hadden drongen dan binnen en ontvoerden alle bewoners, vader, moeder en kinderen. Vaak werden zij dan als slaven verkocht of ceremonieel geofferd.

“Logukpo”

(afb 25) – Logukpo diende bij de Fon als ceremoniële doodsknuppel.

“Aglokpo”

(afb 26) – Deze ‘Makpo’ werd door de chef van de tam-tams gehanteerd, bij één speciale dans, waarbij hij hem dan in de lucht hield.

“Homesikpo”

(afb 27) – Homesikpo was de Récade die door de Amazones gedragen werd, en dus alleen in het besloten deel van het paleis dat zij niet mochten verlaten.

“Bakpo”

(afb 28) - Van deze staf werd gebruik gemaakt bij de jacht op wild.

“Sokpo”

(afb 29) – Met Sokpo worden Récaden aangeduid, die geïnitieerde aanhangers van de god Hebiosso droegen en dragen; ook nu kun je ze nog gebruikt zien worden bij enkele ceremonies.

“Kpogué”

Van dit Récade type heb ik geen voorbeeld kunnen vinden. Deze Récade had twee functies:
- Hij werd gedragen door een boodschapper die doodsberichten moest overbrengen, maar dan omhuld door een zwarte doek. Deze staf is aan het eind krom, en de schacht is beslagen met twee ijzeren ringen.
- Daarnaast werd deze Récade gebruikt als trommel-trok voor de doods tamtam; in tegenstelling tot wat hiervoor is genoemd, was deze staf hierbij in een witte doek gewikkeld.

3. Récade als erbetoon aan koning of gebeurtenis

Omdat er al veel informatie hierover vermeld staat in het eerste hoofdstuk “Vorm en Koningssymbool” voeg ik hier slechts drie voorbeelden toe. Deze maken weer duidelijk, dat het symbool van de Récade vaak slaat op uitspraken van de koning, of dat deze iconografie betrekking heeft op spreekwoorden, gezegden en dergelijke.

- Adelaar

(afb 30) - deze Récade is een hommage aan de koning Akaba, die zichzelf tegen de achtergrond van zijn krijgsverrichtingen met een adelaar vergeleek. Daar uit ontstond - zo zegt men tegenwoordig- het volgende gevleugelde woord: “als de woudvogels de klauwen van de koning in de lucht zien, verstoppen zij zich allen angstig”.

25. 'Logukpo' - knuppel bij terechtstellingen

26. 'Aglokpo' als dansstaf voor de chef van de tam-tams

27. 'Homesikpo' - Récade van de Amazones van Abomey

28. 'Bakpo' - de jacht-Récade

29. 'Sokpo' - Récade van de geïnitieerden voor Hébiosso

- (afb 30) - *vervolg* : Naast de functie van eerbetoon, was deze Récade (afb 30) ook een Ahanfounou, dus leger-embleem, al weten we nu niet meer van welk bataljon. Dat geldt ook voor de afbeeldingen 31 en 32.

- Slang

(afb 31) - De volgende Récade dient als eerbetoon aan koning Dakodonou. Volgens overlevering werd koning Dan, die een erg zwakke koning was, door koning Dakodonou verslagen. Deze zou letterlijk op de ingewanden van de verslagenen een koninkrijk met de naam 'Dan-xo-me' = 'in de buik van Dan' gesticht hebben, een naam die verworpen is tot 'Da-ho-mey'. Hierbij is de slang dan het symbool voor het ontwakende koninkrijk.

- Diefvogel

(afb 32) - De afbeelding van de diefvogel (*Dicurus adsimilis* – Treurdrongo) op deze Récade geldt als overwinnings-allegorie voor koning Dakodonou. Koning Adigué had een hinderlaag gezet voor Dakodonou, iets waarover hij ook opschepte. Dakodonou, die hier is verbeeld als diefvogel, vocht in de voorste linies, maar herkende de voor hem gezette val en tuinde er niet in.

4. De leeftijdsbepaling

Het valt niet mee om de leeftijd van Récaden op betrouwbare wijze te bepalen. Omdat koning-symbolen vaak ook een eerbetoon aan vroegere koningen waren, kan hieruit niet zonder meer de leeftijd van de Récade geconcludeerd worden. Om deze reden werden Récaden in het bezit van Museum Quai Branly daar gedateerd volgens de datum van collectie. Een belangrijke informatie-bron bij de beantwoording van vragen omtrent datering is het depot van het Etnografisch Museum in Genève, waar men de verschillende Récaden grofweg naar eeuwaanduiding gedateerd heeft. Daar is echter nagelaten om de Récaden in te delen naar het regentschap van bepaalde koningen, terwijl dat bij deze datering toch ook behulpzaam zou kunnen zijn. Daarnaast kunnen zowel de gebruikte materialen als ook de vorm een aanwijzing opleveren voor de leeftijd van Récaden. Tot circa 1900 waren de klingen van Récaden voornamelijk van ijzer gemaakt. Deze werden vrijwel uitsluitend uit zelf geproduceerd ijzer gesmeed, terwijl later vaak machinaal geproduceerd plaatstaal als materiaal werd gebruikt, maar ook wel koper en brons. Bij Récaden alleen van hout, dus zonder metaalapplicaties, is een betrouwbare leeftijdsbepaling nauwelijks mogelijk. Ze worden nog steeds in de traditioneel gebruikelijke vormen geproduceerd, én ze worden ook nog steeds bij veel ceremonies gebruikt. Op die manier krijgen ze al na relatief korte tijd een perfect glanzend 'oud' patin.

Gustav Wilhelm < www.vodun.info >

30. De adelaar, het derde symbool van Koning Akaba

31. Slang, een ander eerbetoon voor Koning Dakodonou

32. zoals ook de Diefvogel

Voetnoten & literatuur

- Graag wil ik vanaf deze plaats bedanken, de heren:
 - Modeste Affama*, die mij heeft geholpen bij het beantwoorden van mijn vragen omtrent de betekenis van de Récaden en van hun namen in de Fon taal. Hij is beeldhouwer moderne kunst in Abomey.
 - Donouvossie Kpingla* is hoofd van de koninklijke familie Kpingla. Tevens is hij Chef-féticheur en opperste wachter van de Koninklijke Vodun-Tohosso in Abomey.
- Adande, Alexandre - *Les Récades des Rois du Dahomey*, IFAN - Dakar 1962 - Met betrekking tot de onderverdelingen van de Récaden heb ik mij voornamelijk verlaten op dit boek.
- Over de *cursief gedrukte data* van de regeringsperioden van de koningen van Dahomey (van vóór 1789) is de literatuur niet eenduidig.
- Het enige symbool dat op de paleismuur in Abomey ontbreekt is dat van koning Adandozan (Afb 9). Daarom heeft de kunstenaar *Edouard Vodoumbo* uit Abomey dit symbool alsnog speciaal voor mij gemodelleerd in terracotta (8,5 x 13,5 cm).
- Dit artikel werd eerder geplaatst in *Kunst und Kontext - 07 – Freunde Afrikanischer Kultur* – 2014, in het Duits.
- Vertaling* naar het Nederlands Marchinus Hofkamp

Afbeeldingen

- foto's: Gustav Wilhelm, met uitzondering van
 - Paleis Abomey bij kop van artikel – Wiki-media
 - 4, 5, 15, 22 - Musée du Quai Branly, Parijs
 - 6 – Tropenmuseum, Amsterdam
 - 7 – Field Museum, Chicago
 - 8 – Metropolitan Museum of Art, New York
 - 9, 13 – Musée d'Ethnographie, Genève
 - 14 – ansichtkaart, productie Collection Générale, A.O.F., Fortier, Dakar
 - 26, 28 – Modeste Affama, Abomey

Enkele grotere afbeeldingen
vlnr : 32. - 21. - 16. - 12